

POSLÁNÍ PRAVDY

Naši poslední přednášku „Spoutaný Prométheus – O poslání hněvu“ jsme mohli zakončit Hérakleitovým výrokiem: „Hranic duše se nedopátráš, i kdybys prošel všechny cesty světa; tak obsáhlá je její podstata“. Tuto hloubku jsme poznali v účinku a vzájemném působení duševních sil. Pravdu tohoto výroku si uvědomíme zejména tehdy, když přihlédneme k nejvnitřnější podstatě člověka. V „já“, ze kterého jsme vyšli, je člověk nejduchovnější. Tento článek naší bytosti se přidává navíc k těm, jež máme společné se třemi nižšími říšemi – světem nerostů, rostlin a zvířat.

Své fyzické tělo má člověk společné s nerosty, rostlinami a zvířaty; éterické tělo pouze s rostlinami a zvířaty; astrální tělo jen se zvířaty. Teprve svým „já“ může být člověk člověkem, když se dále vyvíjí od stupně ke stupni. Toto „já“ pracuje na jeho ostatních člancích, tříbí a čistí pudy, sklony, žádosti a vášně jeho astrálního těla a vede éterické a fyzické tělo ke stále vyšším stupňům.

Avšak právě tehdy, když přihlédneme k tomuto „já“, se ukáže, že **toto „já“, tento vysoký a důstojný článek lidské bytosti, je jakoby sevřen mezi dvěma extrémami.**

Za pomoci „já“ se má člověk stávat stále více bytostí, která má svůj střed v sobě. Z „já“ musí vyvěrat myšlenky, city a impulsy vůle. Čím více má člověk v sobě pevný a obsažný střed, tím více vyzařuje ze své bytosti. Tím více může dávat světu, tím obsažnější a mocnější je jeho působení a všechno, co od něj vychází. Není-li člověk schopen tento střed v sobě najít, je vystaven nebezpečí, že se ztratí v nesprávně pochopené činnosti svého „já“. Rozplynul by se ve světě a marně by kráčel životem. Na jedné straně tedy člověk může sebe samého úplně ztratit, nedělá-li všechno, aby své „já“ činil bohatší a silnější.

Na straně druhé, **usiluje-li pouze o plnění (posilování) svého „já“ stále novými obsahy, pak může propadnout jinému zhojnému extrému, který má za následek sobectví (sebelásku),** odvádějící od veškerého lidského společenství. Tento v sobě se zatvrzující a uzavírající egoismus může „já“ odvádět z jeho vývojové cesty. Mezi tyto dvě možnosti je „já“ sevřeno.

Když nyní pozorujeme lidskou duši, vidíme, že člověk má v sobě především to, co jsme nazvali duší citivou, rozumovou a vědomou. Nejprve jsme poznali (v *minulé přednášce*) duševní vlastnost, která je jakýmsi vychovatelem duše citivé, vlastnost, již je – pro mnohé snad překvapivě – **hněv**. Kdo se dívá na přednášku „O poslání hněvu“ jednostranně, může mít mnoho námitek. Jestliže však postupně pronikneme k vlastní podstatě věci, rozřeší se nám důležité záhady života.

V jakém smyslu je hněv jakýmsi vychovatelem duše – zvláště duše citivé – a předchůdcem lásky? Nevede hněv k tomu, že se člověk může ztratit nebo může být stržen k prudkému, nemožnému a nelaskavému jednání? Máme-li na mysli pouze prudké a neoprávněné výbuchy hněvu, potom máme nesprávný názor na to, co bylo uvedeno jako poslání hněvu (ve *zmíněné přednášce*).

Hněv se nestane vychovatelem duše tím, že vede k neospravedlnitelným výbuchům, nýbrž tím, co činí v nitru duše.

Abychom si uvědomili působení hněvu na duši, předpokládejme, že před dítětem, jež udělalo něco nesprávného, stojí dva vychovatelé.

Jeden vychovatel vzplane a dá se strhnout k potrestání.

Druhý je duší, která nedovede vzplanout hněvem, která však v tom smyslu, jak jsme se zmínili včera, ještě není schopna skutečně s naprostým klidem či mírností konat ze svého „já“ to, co je správné.

V čem se bude lišit jednání takových dvou vychovatelů? Vzplanutí hněvu nebude mít za následek pouze potrestání dítěte, nýbrž **hněv je něčím, co v duši hlodá, co v duši člověka působí tak, že přímo usmrcuje sobectví (sebelásku).**

Hněv působí na sobectví duše jako jed.

A když vyčkáme, zjistíme, že hněv pozvolna přeměňuje síly duše a činí ji schopnou lásky. Naproti tomu ten, kdo nedozrál k mírnosti a přesto s chladnou uvážeností trestá, bude stále větším egoistou protože v něm nepůsobí hněv jakožto jed. Hněv působí vnitřně v duši, je tudíž duševní vlastností. Všude tam, kde se hněv projevuje, je třeba na něj pohlížet jako na regulátor neoprávněných výbuchů lidského sobectví. Hněv zde musí být, jinak by nemusel být přemáhán.

Překonáváním hněvu se duše stává stále lepší.

Chce-li člověk něco prosadit, něco, co považuje za správné a zmocní-li se ho hněv, pak je tento hněv oslabovatelem sobecky působících sil, které tlumí a stlačuje dolů. V hněvu máme duševní vlastnost, která (právě tím, že je překonávána a člověk se z ní vymaňuje a stále více se nad ni pozvedá) vychovává člověka k nesobeckosti – čímž činí „já“ stále silnějším. Tato hra „já“ s hněvem se odehrává v lidské duši citivé.

Jiná hra mezi duší a duševními zážitky jiného druhu se odehrává v tom, co nazýváme duší rozumovou neboli myslivou. Tak jako má lidská duše vlastnosti, které musí překonávat, aby vystupovala stále výš, tak musí také v sobě vyvíjet síly, které pěstovat a milovat smí, protože vystupují v ní samotné. Musí mít síly, jimiž se smí oddávat; prostoupí-li ho, není jimi oslabován, nýbrž posilován. **Kdyby se člověk při svých činech, jimiž se prosazuje, nehněval, oslaboval by se.**

Při jiných duševních zážitcích posílí člověk svoji duši právě tím, že tyto zážitky do ní láskyplně vkládá; právě tím se vyvíjí k vyšším stupňům „já“. A to nejvýznamnější, co duše smí sama v sobě milovat, to, čím se vychovává nikoliv k sobectví, nýbrž k nesobeckosti – když to miluje – je pravda. Pravda vychovává duši rozumovou neboli myslivou. Jako je hněv vlastností duše, kterou je nutno překonávat, tak, chce-li člověk stoupat výš, je pravda něčím, co (přestože se má teprve stát vlastností duše) má člověk předem milovat. Vnitřní pěstování pravdy je absolutně nutné k tomu, aby duše mohla stoupat stále výš.

Co je to za vlastnost pravdy, jež vede člověka dál a dál, od stupně ke stupni, stále výš, jestliže se pravdě oddává (*aplikuje ji v každodenním životě*)? Opakem pravdy je lež (*vědomá*) a omyl (*nevědomý*). Uvidíme, jak se člověk překonáváním omylu a lži dostává dál – jestliže z pravdy učiní svůj velký ideál a usiluje o něj. Musí usilovat o vyšší pravdy, avšak na druhé straně musí současně učinit z hněvu svého nepřítel, jehož je třeba v sobě překonat a odstranit. Pravda má se mu stát něčím, co má milovat a spojovat s nejhlubším nitrem duše, aby se dostával na stále vyšší stupně.

Přesto významní básníci a velcí myslitelé právem mluvili o tom, že plně obsáhnout pravdu není pro člověka dosažitelné. Lessing např. říká něco v tom smyslu, že pro člověka není ryzí pravda, nýbrž pouze věčné úsilí o ni. Lessing poukazuje na to, že pravda je vzdálenou bohyní, již se člověk může pouze přibližovat, již však v podstatě nelze dosáhnout. V povaze pravdy spočívá, že duši, když v ní procítá vyšší úsilí o pravdu, umožňuje stoupat výš. Poněvadž je tu věčné usilování o pravdu a slovo pravda má tak rozmanitý význam, bude rozumné mluvit

pouze o tom, že člověk má usilovat o pochopení pravdy, že má rozvíjet původní smysl pro pravdu. Nebudeme tedy hovořit o jediné všeobsahující pravdě.

V této přednášce budeme uvažovat o ideji pravdy ve správném významu. Takto se nám jasně ukáže, že člověk vyvíjením smyslu pro pravdu bude ve svém nitru naplňován hnací silou, která ho povede k nesobeckosti.

Člověk usiluje o pravdu. V nejroz–manitějších oblastech života, kde se lidé snaží z existujících skutečností učinit si o věcech názor, shledáme, že se o těchto věcech často vyslovují zcela proti–chůdně. Když vidíme, co jeden – na rozdíl od druhého – považuje za pravdu, mohli bychom se domnívat, že úsilí o pravdu přivádí lidi k těm nejprotichůd–nějším názorům a míněním. Pozoruje–me–li však problém nezaujatě, najdeme vodící nitky, ukazující, proč lidé dospívají k tak rozdílným míněním, přestože hledají tutéž pravdu.

Osvětleme to na příkladu. Nedávno zemřel americký multimilionář Harri–man. Byl jedním z mála milionářů, kteří se zabývali obecně lidskými myšlen–kami. V jeho aforismech, nalezených po jeho smrti je pozoruhodný výrok tohoto hledače pravdy, říkající: „Nikdo na tomto světě není nenahraditelný. Každý, kdo z tohoto světa odejde, může být na svém místě nahrazen jiným. Když svoji práci odložím, přijde jiný člověk, který v ní bude pokračovat. Vlaky pojedou stejně jako dříve, dividendy se budou vyplácet jako dříve, a tak dále. A tak je tomu v podstatě s každým člověkem“.

Tento člověk tedy dospěl k obecně platné pravdě: „Nikdo není nenahradit–elný“.

Postavme nyní vedle tohoto jednoho výroku slova jiného muže, jenž zde v Berlíně dlouho mimořádně působil svými různými přednáškami o životě Michelangela, Raffaella a Goetha – výrok historika umění Hermana Grimma. Když zemřel Treitschke, napsal Herman Grimm ve svém článku asi toto: „Nyní odešel i Treitschke a teprve nyní vidíme, co vykonal. Nikdo nemůže zaujmout jeho místo a pokračovat v jeho práci tak, jak ji dělal tento muž. Cítíme, že v okruhu, v němž Treitschke učil, všechno pokračuje jinak“. Přitom je zajímavé, že Herman Grimm nepřipojuje slova: „A tak je tomu se všemi lidmi“.

Máme zde tedy dva lidi, amerického multimilionáře a H. Grimma, kteří na podkladě svých pozorování přicházejí ke zcela protichůdným pravdám. Čím to je? Porovnáme–li pečlivě oba dva způsoby pozorování, najdeme onu vodící nit.

Uvažte, že Harriman vychází z toho, že říká: „Když svoji práci odložím, bude v ní pokračovat někdo jiný“. Harriman se vůbec nemůže zbavit sama sebe.

Naopak Herman Grimm do toho sebe vůbec nezatahuje. Vůbec o sobě nemlu–ví, vůbec se netáže, jaké názory a pravdy by se daly od něj získat. Je zcela zaujat pozorováním toho druhého.

Kdo má pro to cit, nepochybně zjistí, kdo z těch dvou to řekl správně. Stačí, když si položíme otázku: „Kdo pokračoval v Goethově práci, když Goethe zemřel“? Kdo má pro to cit, uvědomí si, že Harriman ve své úvaze chybí proto, že se od sebe neodpoutal. Z čehož lze tedy vyvodit, že pravdě přímo škodí, když se člověk při jejím hledání nemůže oprostít od sebe samého.

Pravdě přímo slouží, jsme–li schopni na sebe zcela zapomenout.

Může snad být pravdou již pouhý názor na věc? Názor je jakýsi myšlen–kový zrcadlový obraz zevního světa. Musí být tento názor správný jen proto, že si při pozorování myslíme, že zjišťujeme to či ono (*tedy – namýšlíme–li si, že naše interpretace pozorované–ho jevu je pravdivá*)?

Vezměme fotoaparát k pořízení snímku pozoruhodného stromu. Posta–víme se na jedno místo a uděláme snímek. Porovnáme–li pak tento snímek s pohledem na strom z jiného místa, podává snad skutečný obraz stromu? Podává obraz jen z jedné strany; nepodává celou pravdu o stromu. Nikdo si nemůže představit celý strom na

základě pouze jediného snímku. Jak bychom se mohli dozvědět o pravdě stromu více, když jsme jej neviděli celý? Jednoduše tak, že strom vyfotografujeme ze čtyř stran a porovnáním těchto snímků nakonec obdržíme něco, co podává mnohem pravdivější obraz stromu. Takto získanou představu o stro-mu učiníme nezávislou na vlastním stanovisku.

Použijme toto přirovnání na člověka. To, co zde bylo učiněno zevními pos-tupy, to činí (*vnitřně*) člověk, jenž se při pozorování věcí odpoutává od sebe samého. Při pozorování věcí vyřazuje svou vlastní osobnost. Když si člověk uvědomí, že učiní-li si nějaký názor a pohlíží-li na to či ono nějakým způsobem, musí především vědět, že všechny pojaté názory jsou závislé na jeho vlastním stanovisku, na jeho vlastnostech a individualitě. Pokusí-li se pak oprostít od všeho, co chce nazvat pravdou, potom provádí to, co v našem přirovnání udělal fotograf. To, co od skutečného smyslu pro pravdu především požadujeme, je právě odpoutat se od sebe samého, uvědomit si to, co je závislé na našem stanovisku.

Kdyby se byl americký multimilionář od sebe oprostil, býval by věděl, že mezi ním a jinými lidmi je rozdíl. Na příkladu ze všedních poměrů jsme viděli, jak potom, když se člověk nemůže oprostít od sebe samého (když si neuvědomuje, co k věcem přidává svým stanoviskem), tak nutně vzniká omezené mínění a tedy nemůže vzniknout pravdivé mínění. A to se projevuje i ve velkém.

Kdo hlouběji vidí do skutečného duchovního vývoje lidí a porovná, co všechno se tváří jako pravda, ten při hlubším pozorování shledá, že lidé, chtějí vyslovit pravdu, měli by se nejprve odpoutat od své vlastní individuality. Pochopí pak, že se nutně musí objevovat nejrůznější názory na pravdu, protože lidé si neuvědomují, jaká omezení si sami způsobují svým pojetím skutečnosti.

Po jednoduchém příkladu nechť nás přivede k hlubšímu pochopení příklad složitější. Chceme-li porozumět kráse, zabýváme se estetikou, tedy tím, co nás učí formám krásna. Co je krásné, s tím se můžeme setkávat v zevním světě. Jak se však dozvíme, co je pravdivé na kráse? Zde si rovněž musíme ujasnit, že se také musíme odpoutat od toho, co jsme svou vlastní individualitou a svou osobitostí na kráse omezili.

Solger, německý estetik 19. století, chtěl probádat podstatu krásy podle pravdy. Krása se projevuje v zevním fyzickém světě. To nemohl popřít ani Solger. Byl však člověkem s jednostran-ným teosofickým názorem a proto také vytvořil jednostrannou teosofickou estetiku. Proto jej také mohlo na krásném obraze zaujmout pouze to, co z obrazu vyzařuje jako duchovno, jež pro něho bylo jedině existující. Jen nakolik se na krásném díle jeví duchovno, natolik je pro něj toto dílo krásné. Solger byl jednostranným teosofem, jenž chtěl smyslové jevy vysvětlovat z nadsmy-slna. Přitom však zapomínal (poněvadž se nedovedl odpoutat od svého předsudku), že smyslová skutečnost má rovněž právo na existenci a prostřed-nictvím špatně chápané teosofie chtěl vstupovat do duchovních sfér.

Jiný estetik, Robert Zimmermann, dospěl k pravému opaku. Dá se říci, že Solger chtěl založit špatně chápanou teosofickou estetiku; stejně tak můžeme právem říci, že Zimmermann ve své estetice založil špatně pochopený „antiteosofický“ způsob nazírání na krásno. Měl smysl pouze pro to, co se mu jevílo jako souměrnost a nesou-měrnost, jako souzvuk a nesouzvuk. Neuměl přejít od krásy k tomu, co se projevuje v kráse. Tak se jeho estetika stala stejně jednostrannou jako estetika Solgerova.

Veškeré usilování o pravdu trpí tím, když člověk nebere ohled na to, že se při tomto usilování musí od sebe samého odpoutat. Od sebe se však člověk může odpoutávat jen postupně.

Pro pravdu je příznačné to, že v nejpřísnějším smyslu vyžaduje, abychom mimo ni na všechno ostatní zapomněli, abychom vůbec nepřihlíželi k sobě, chceme-li se s její pomocí dostat dále.

Pravda má tedy jednu vlastnost, která ji odlišuje od všeho ostatního. Totiž tu, že můžeme být ponořeni zcela v sobě, žít ve svém „já“, ve svém usilování o pravdu – a přesto něco získáváme ve svém „já“ (když proděláváme toto žití v „já“), co v podstatě nemá nic společného s egoistickým jástvím.

Chce-li člověk svým úsilím něco ve světě prosadit, je to právě jeho egoismus. Chce-li prosadit proti někomu jinému něco, co považuje za správné, a vzplane přitom hněvem, pak je to projev sobectví, který musí být zkrocen, má-li člověk dosáhnout pravdy. Pravda je něco, co zažíváme ve svém nejhlubším nitru. A přesto, že ji prožíváme v sobě samých, stále více se tím odpoutáváme od své bytosti, od svého „já“. K tomu je ovšem zapotřebí, aby se do úsilí po pravdě nevměšovalo nic jiného, než láska k samotné pravdě. Vměšují-li se sem vášně, pudy a žádosti (od nichž musí být duše citivá očištěna dříve, než může duše rozumová usilovat o pravdu), nemůže se člověk od sebe samého odpoutat; neboť tyto překážky způsobují, že jeho „já“ zaujímá určité stanovisko. Pravda se tudíž projeví pouze tomu, kdo při jejím hledání v sobě překoná vášně, žádosti a pudy, které nepřipustí ke slovu.

Láska smí být jedinou vášní, jež nemusí být při hledání pravdy odkládána.

Pravda je vysokým cílem, který se dnes člověku projevuje v potřebné formě (*podobě*) pouze v omezené zevní oblasti. Tohoto cíle dosáhlo dnes lidstvo obecně pouze v oblasti matematiky, protože to je obor, kde člověk své vášně, pudy a žádosti zkontroluje a nenechává je spolu-rozhodovat.

Proč jsou všichni lidé zajedno v tom, že třikrát tři je devět a nikoliv deset? Protože když o tom rozhodují, mlčí jejich vášně, pudy i žádosti. V této prosté věci (v matematice) dnes lidstvo dokázalo již to, že nechává mlčet své vášně, pudy a žádosti. Kdyby tomu tak nebylo (a spolurozhodovaly by zde vášně), leckterá hospodyňka by s radostí uvítala, když by mohla dostat devět grošů za jednu marku (*nebo za svých 9 korun jednu desetikorunu*).

Pro každé hledání pravdy je nutné, abychom pudy a vášně nepřipouštěli ke slovu. Lidé by pak, co se týká nejvyšších pravd, dospěli k jednomyslnosti obdobně, jako dospěli k jednomyslnosti u pravd v oboru matematickém. Tyto pravdy jsou něčím, co chápeme v „já“ (v nejhlubším nitru duše) a protože je chápeme, tudíž je vlastníme. I kdyby nám sto nebo i tisíc lidí odporovalo, tak přesto víme, že pravdu máme (že např. třikrát tři je devět), protože jsme to pochopili ve svém nejhlubším nitru. Kdyby se tito lidé, kteří mají jiný názor, učinili nezávislymi na sobě samých, dospěli by ke stejné pravdě. V čem tedy spočívá cesta ke vzájemnému porozumění a jednotě mezi lidmi? Rozumíme si v oblasti počítání, protože daného požadavku (*umlčení pudů, vášní a žádostí*) jsme v tomto oboru dosáhli.

Tou mírou, jakou poznáváme pravdu, šíří se mezi lidmi mír, svornost a harmonie.

Záleží na tom, abychom se snažili chápat pravdu jako něco, co nám vyplyne pouze z naší vlastní nejhlubší bytosti; pravda je něčím, co lidi vždy znovu spojuje, protože z nejhlubšího nitra duše září každému člověku vstříc.

Tak je pravda vůdkyní lidí k jednotě a k vzájemnému porozumění. Tím je také připravovatelkou spravedlnosti a lásky, připravovatelkou, kterou zejména máme

rozvíjet; kdežto jiného zvěstovatele (*hněv*), jehož jsme poznali včera, musíme překonávat, má-li nás vyvést nad sobectví.

Poslání pravdy spočívá v tom, že ji máme stále více milovat, přijímat a v sobě pěstovat.

Tím, že se v naší vlastní bytosti oddáváme pravdě, stává se tato bytost stále silnější, a právě tím se od ní odpoutáváme. Čím více vyvíjíme ve vlastní bytosti hněv, tím více ji oslabujeme; čím více vyvíjíme ve vlastní bytosti pravdu, tím více ji posilujeme.

Pravda je přísnou bohyní a žádá si proto, aby byla postavena do středu výhradní lásky v naší vlastní bytosti. V okamžiku, kdy se od sebe neodpoutáme a stavíme nad ni něco jiného (výš než je ona), ihned se mstí. Anglický básník Coleridge vyslovil větu, která vystihuje, jak se má člověk stavět k pravdě. Říká: „Kdo miluje křesťanství více než pravdu, brzy zjistí, že svoji křesťanskou sektu miluje více než křesťanství; zjistí, že sebe miluje více než svoji sektu“.

V tomto výroku tkví opravdu velmi mnoho. Vidíme zde, že proti pravdě zaměřené úsilí vede k egoismu, k sobectví, jež člověka tlačí dolů. Pravda může být jedinou láskou, která „já“ odpoutává od sebe. V okamžiku, kdy něčemu dáváme před ní přednost, stejnou měrou shledáme, že propadáme sobectví. Právě to musíme očekávat, když si vážíme pravdy méně, než něčeho jiného. V tom spočívá přísná vážnost, ale též velikost a význam poslání pravdy pro výchovu lidské duše. Pravda se neřídí podle někoho a najít ji může pouze ten, kdo se jí zcela oddá. Je to patrné v momentě, když člověk nemiluje pravdu kvůli pravdě, nýbrž kvůli sobě samému, protože lpí na svých názorech. Tehdy se člověk stává asociální bytostí, která se neustále snaží dostat ven z lidského společenství.

Podívejme se na ty, kteří se nesnaží milovat pravdu kvůli pravdě, kteří si z určité sumy názorů učinili svoji pravdu; ti nemilují nic jiného, než vlastnictví své duše. Tito lidé budou nejméně tolerantní. Lidé, kteří milují pravdu kvůli svým vlastním názorům a míněním, jsou těmi, kteří nestrpí, aby druhý hledal pravdu zcela jinou cestou. Z toho pak vznikají životní konflikty. Jsou to ti, kteří házejí kameny do cesty každému, jenž má jiné vlohy než oni a tudíž dospívá k jinému názoru, než jaký mají oni.

Jestliže poctivé usilování o pravdu vede k všeobecnému porozumění mezi lidmi, potom opak, láska k pravdě kvůli vlastní osobnosti, vede ke zničení svobody, k netoleranci vůči osobě druhého.

Pravda vyrůstá z toho, co nazýváme duší rozumovou neboli myslivou. Hledat pravdu (získávat pravdu vlastní prací) může pouze myslící bytost. Když člověk získává pravdu svým vlastním myšlením, musí mu být stále jasnější, že se tím celá oblast pravdy rozpadá na dvě části.

Existují dvě formy pravdy. Jednou z nich je ta, kterou získáváme, když se díváme na něco, co je v zevním světě, když pozorujeme okolní přírodu a část po částí ji zkoumáme, abychom poznali její pravdy, zákony a moudrost. Díváme-li se tedy na jevy kolem sebe, na obsah toho, co jsme zažili, potom dospíváme k pravdě, kterou můžeme nazvat pravdou pocházející z „dodatečného myšlení“.

(Dr. Rudolf Steiner – dále jen „RS“ zde používá termín „Nachdenken“, což lze přeložit jako „dodatečné myšlení“, „po – myšlení“, tedy myšlení „po“. Termín – dodatečné myšlení – budeme užívat v následujícím textu.)

Včera jsme si ukázali, že celá příroda je prostoupena moudrostí, že tedy ve všech věcech žije moudrost. V rostlině žije to, co **dodatečně** získáváme jako ideu rostliny. **V rostlině žije moudrost, které se my zmocňujeme.** Tak stojí člověk před světem

a může předpokládat, že svět vznikl z moudrosti, a že svým myšlením opět nalézá to, co se účastní na vzniku a tvoření světa. Toto je tedy pravda, kterou získáváme dodatečným myšlením.

Jsou ale i jiné pravdy. Těch však člověk nemůže nabýt pouhým dodatečným myšlením, nýbrž **může je získávat jen tím, že vystupuje nad to, co mu může být dáno v zevním světě.** Už v obyčejném životě je patrné, že člověk, chce-li si zhotovit nějaké nářadí či nástroj, musí vymyslet zákonitosti, jež **nemůže získat pouhým dodatečným myšlením o zevním světě.** Tak např. na základě pouhého dodatečného myšlení o světě by člověk nikdy nezhotovil hodiny, neboť svět nikde neseskupil své zákonitosti tak, že bychom v zevní přírodě mohli nalézt nějaké hodiny.

Toto je druhá forma pravdy, kterou můžeme získat tím, že před-mýšlíme to, co neplyne ze zevního zážitku a ze zevního pozorování. (RS zde používá výrazu „Vordenken“, což by se do češtiny mohlo přeložit ve smyslu „myšlení předem“ či „před-mýšlení“. Tento termín budeme používat v následujícím textu.)

Existují tedy dva druhy pravdy, dvě vzájemně přísně oddělené oblasti pravdy. Je třeba rozlišovat mezi pravdami, které vznikají naším **dodatečným myšlením** o vnějším pozorování světa a pravdami, které vznikají **před-myšlením.**

Čím jsou tyto druhé pravdy pravdivé? Ten, kdo vymyslel hodiny, marně by nám podával důkaz, že myslel správně. Neuvěříme mu, dokud nám neukáže, že takové hodiny jsou opravdu i ve vnějším světě tím, co předem vymyslel (co vzniklo z před-myšlení). To, co jsme před-mysleli, musí se tedy následně realizovat, musí se následně přeměnit ve vnější skutečnost. Nuže, **takového druhu jsou i duchovědné neboli antroposofické pravdy,** které zpočátku nelze ve vnějším světě pozorovat

Žádné vnější pozorování přírody nám nemůže potvrdit to, co bylo již vícekrát zdůrazňováno o bytostném jádru člověka. Na základě zevního pozorování je nemožné získat pravdu o opětovných inkarnacích (vtěleních) lidského „já“. Kdo chce k této pravdě dospět, musí se pozvednout nad zevní prožívání. Ve své duši musí pochopit pravdu, kterou zprvu nemá v zevním zážitku, ale ta se přesto musí realizovat i v zevním životě. Takovou pravdu nelze dokázat, tak jako první druh pravdy, kterou jsme nazvali pravdou pocházející z dodatečného myšlení.

Druhé pravdy, **pravdy pocházející z před-myšlení, lze dokázat jen tím, že ukážeme na jejich použití ve vnějším životě;** jiného důkazu, než zrcadlení v životě, pro ně není. Kdo pohlíží na život s poznáním, že duše se stále vrací, kdo pozoruje, co se odehrává mezi zrozením a smrtí (co zde duše stále znovu prožívá), ten vidí, jakou sílu a uspokojení idea znovuvtělování poskytuje (*dodatečně myslícímu člověku*).

Kdo ji však v životě sleduje ještě i v jiném smyslu a řekne si: „Jak mohu vyvíjet sílu dětské duše, když před-pokládám, že se zde vyvíjí duše, která zde již odjakživa byla?“, tomu tato pravda (idea) zazáří vstříc v zevní skutečnosti a jeví se mu plodnou (*před-myslícímu člověku*).

Všechny ostatní důkazy jsou nesprávné. Jedině takové potvrzení před-myšlených pravd v životě je možné považovat za důkaz jejich správnosti. Tyto pravdy nelze tedy získat pozorováním a proto nemohou být dokazovány tímto způsobem jako pravdy pocházející z dodatečného myšlení. Před-myšlené pravdy může prověřit a tak prokázat jejich plodnost jen zevní skutečnost. Je nesmírný rozdíl mezi důkazem prvního a druhého druhu pravdy.

Druhé pravdy jsou vlastně pravdami uchopenými v duchu a mají se potvrzovat zevním pozorováním.

Jak působí tyto dva druhy pravd výchovně na duši člověka? Je velký rozdíl, zda se člověk oddává pouze pravdám pocházejícím z dodatečného myšlení nebo pouze pravdám pocházejícím z před-myšlení.

*(Myšlení, uvažování – používá pouze jediný, univerzální mechanismus, a tím je, jak už sám název napovídá – vážení. **Mechanismus vážení** je stále týž; ten, kdo váží mění pouze **předmět vážení** /uvažování/.*

*V procesu uvažování jedince můžeme pořadí **myšlení** a **předmětu myšlení** zaměnit. Z tohoto hlediska lze potom rozlišovat na:*

*– myšlení, které se nachází **před** předmětem myšlení, tzv. před – myšlení /přemýšlíme o tom, co tu ještě není/; je charakteristické pro **tvůrčí**, oživující myšlení vynálezců*

*– myšlení, které se nachází až následně **po** předmětu myšlení, tzv. „dodatečné“ myšlení, „po“ myšlení, resp. myšlení „poté“ /myslíme o již stvořeném/; je vlastní např. encyklopedistům jako **ne-tvůrčí**, umrtvující myšlení.)*

Podívejme se na to, co člověk získává dodatečným myšlením o pravdě. Právem říkáme: „Zahloubáme-li se do moudrosti přírody a vytvoříme-li si v sobě zrcadlový a pravdivý obraz přírody, potom máme v sobě totéž, z čeho vzešla a v čem působí; co tedy v přírodě působí jako tvůrčí prvek, to máme ve svém pojmu pravdy o přírodě“.

Avšak je zde nesmírný rozdíl. Zatímco moudrost v přírodě je tvůrčí a vzniká z ní plná skutečnost, naše pravda je jen pouhým zrcadlovým obrazem skutečnosti, je jen pouhou pravdou našeho dodatečného myšlení a je nečinná. Je zde tedy něco, co se vlivem našeho dodatečného myšlení stalo bezmocným. Tímto dodatečným myšlením si můžeme vytvořit obsáhlý obraz pravdy o světě; avšak to tvůrčí, produktivní, je z tohoto obrazu pravdy vyňato. Tudíž i tento obraz pravdy působí na vývoj našeho „já“ především pustošivě a činí je prázdným. Tvůrčí síla „já“ je ochromována a takřka odumírá; vlastní bytost, vyhledávající jen pravdy vyvěrající z dodatečného myšlení, se tak bezprostředně oslabuje a nakonec se už vůbec nemůže obrátit ke světu.

Nic tolik nepůsobí na její osamění, zpusťování a stahování se do svého „já“, jakož i na znepřátelení se se světem, jako pouhé dodatečné myšlení o světě.

Člověk se může stát chladným egoistou, chce-li zkoumat pouze to, co je venku ve světě. K čemu vlastně chce tuto pravdu? Chce ji používat ve prospěch bohů? Chce-li vypátrat tuto pravdu pouhým dodatečným myšlením, tu chce mít něco jen pro sebe a je na cestě k tomu, že se v dalším průběhu života stane prostřednictvím této pravdy chladným egoistou a nepřitelem lidí. Skončí jako poustevník nebo se odloučí od lidstva jinak. Neboť to, co je ve světě, chce mít za svoji pravdu. Sledujete-li tuto cestu, můžete na ní nalézt veškeré jednostranné poustevničení, veškeré nepřátelství vůči lidem. Vzhledem ke smyslu pro společenství taková duše stále více a více vysychá. Stává se stále chudší, ačkoliv by ji pravda měla učinit bohatší. Když člověk bádá pouze v tomto druhu pravdy, přestává mít smysl pro pospolitost s druhými lidmi. Stává se podivínem nebo jednostranným člo-věkem, lhostejno, zda vychází ven, nebo se zamyká. V obou případech se duše zatvrzuje. Uvidíme tudíž, že čím více se člověk zabývá pouhým dodatečným myšlením, tím neplodnější se duše stává.

Pokusme se představit si, jak duše pouhým dodatečným myšlením pustne. Pohlédněme na přírodu: Máme zde před sebou celou řadu rostlin; je v nich utajena tvořivá síla. Jsou utvořeny z živoucí moudrosti světa, která jim dala vzejít ze sebe samé. Nyní přichází umělec a nastaví svoji duši tomu, co mu nabízí obraz přírody. Nejen o něm pouze dodatečně přemýšlí, ale nechává v sobě tuto tvůrčí, produktivní

sílu působit. Pak vytvoří umělecké dílo, v němž však není obsaženo pouhé dodatečné myšlení, nýbrž i tvůrčí síla.

Nyní přijde někdo, kdo se snaží dostat do myšlenky obrazu. Přemýšlí o něm (*dodatečně*). Tehdy je skutečnost dále filtrována a stává se prázdnou. Pokusme se takto přemýšlet dále. Jestliže duše vyloupla z pozorování myšlenku, potom je proces ukončen a duše je s ním hotova. Pak by bylo třeba tvořit si ještě myšlenky o myšlenkách; to by však bylo směšné. Započatý proces tedy ukončí sám sebe (vyschne sám sebou).

Jinak je tomu v oblasti před–myšlení. Zde je člověk v jiné situaci, jelikož sám je tvůrčí. Tehdy uskutečňuje v životě své myšlenky a stává se někým, kdo působí podle vzoru samotné tvořící přírody. V takové situaci je člověk tehdy, když postupuje od pouhého pozorování, když nejen dodatečně myslí, nýbrž dává v duši vzejít něčemu, co mu pouhé pozorování nemůže dát. **Všechny pravdy duchovní vědy jsou tohoto druhu**; při nich duše musí být schopna tvořivé činnosti. Zde musí duše před–myšlet. **Veškeré pouhé dodatečné myšlení je u takových pravd zlé a vzhledem k duchovědným pravdám vede ke klamu.**

U pravd před–mýšlených je zde však ještě něco. Člověk je schopen před–mýšlet jen v omezené oblasti. Vůči tvůrčí moudrosti světa může být jen pouhým břídílem. Máme nesmírné množství pravd k dodatečnému myšlení, ale jen velmi omezená oblast náleží před–mýšleným pravdám. **U druhého druhu pravd je tedy okruh menší, avšak tvořivé síly se zvyšují**; duše nabývá svěžesti a rozšiřuje se do dálav. Stává se stále božštější, když v sobě napodobuje to, co je podstatné v tvůrčí, božské činnosti ve světě. Tak stojí ve světě obě pravdy (tedy pravdy před–mýšlené a pravdy pocházející z dodatečného myšlení) proti sobě.

Pravda pocházející z dodatečného myšlení, která se zakládá na pouhém probádání toho, co je dáno, na bádání v tom, co je zažito, vede tudíž vždy k abstrakci. Duše přitom stále více vysychá a nenachází pro sebe potřebnou potravu.

Avšak ta pravda, která není získána na podkladě zevního zážitku, je tvůrčí; ta svojí silou vymezuje člověku ve vesmíru místo, kde může být spolučinný na tom, co vznikne v budoucnu. O již minulém můžeme v pravém slova smyslu pouze dodatečně přemýšlet. Avšak naše **před–myšlení je něčím, co je začátkem vrůstání do budoucna**. Tak se staneme člověkem tvořícím budoucnost; takový člověk rozprostírá sílu svého „já“ od přítomnosti do budoucnosti tím, že svým vlastnictvím nečiní pouze pravdy vycházející z dodatečného myšlení, ale také pravdy před–mýšlené. V tom spočívá osvobo–zující vlastnost před–mýšlených pravd.

Ten, kdo je, tak říkajíc, spolučinný v oblasti úsilí o pravdu, brzy zjistí, jak ho pouhé dodatečné myšlení ochuzuje. Pochopí, jak se pouhé dodatečné myšlení stává stále pustší a abstraktnější, jak člověk svého ducha plní jen přízraky chudých pojmů a bezkrevných abstrakcí. To způsobí, že duch začne pochybovat o tom, zda se může zúčastňovat na utváření světa. Člověk, jenž o pravdě pouze dodatečně přemýšlí, může se cítit jakoby vyvržen a odsouzen k prožitku takto získané pravdy.

Avšak to, čím je pravda pocházející z před–myšlení (pravda předstupující před nás v životě), to **duši naplňuje a činí vřelou**, naplňuje ji novou silou v každém stadiu života. Pro člověka je oblažující, je–li schopen takové před–mýšlené pravdy chápat a přistoupit s nimi k projevům života se slovy: „Nyní již tomuto zde rozumím, protože jsem o tom před–mýšlel“.

A nyní můžeme přistoupit také k člověku z hlediska duchovědných pravd. Známe–li jen proces dodatečného přemýšlení o pravdě, lidé nám zůstanou nepochopitelnými. Naproti tomu pomocí duchovědných pravd začneme chápat lidi stále více; budeme

moci mít také stále větší zájem o svět, čímž s ním budeme stále více srůstat. Budeme pociťovat uspokojení z toho, když se ve skutečném životě setkáme s potvrzením těchto před–myšlených pravd. Oblažující a uspokojující pocit z duchovédných pravd pramení jednak z toho, že dříve, než se mohou v životě realizovat, je nutno je nejprve pochopit, a jednak z toho, že tímto pochopením se člověk stává stále bohatším.

Když však pracujeme pouze s doda–tečně myšlenými pravdami a pěstujeme v sobě abstraktní svět idejí, vzdalujeme se od světa.

Když ke světu přistupujeme s před–myšlenými pravdami, stáváme se stále bohatší a spokojenější.

Tím pozvolna zažíváme úplné vrůstání do jevů, s nimiž se sjednocujeme, a stále více se uvolňujeme od své vlastní bytosti, zatímco vlivem doda–tečného myšlení se z nás stávají rafinovaní egoisté. Abychom mohli dospět k existenci a potvrzení (důkazu) před–myšlených pravd, musíme je nejprve mít.

(Kdo chce pravdu mít, musí se jí nej–prve chopit, rozumem ji „pochopit“. Musí ji „uchopit“ pomocí mechanismu logického myšlení, jímž je uvažování.)

Při takovém vážení dáváme na jednu miskou vah všechna „pro“ a na druhou všechna „proti“. Uprostřed nich je nestranně uvažující soudný rozum vážícího člověka /soudce/. Ten pak na základě důkazů „pro“ /svědectví žaloby/ a důkazů „proti“ /svědectví obhajoby/ vynáší konečný výrok /soud/.

Tedy takovým důsledným a poctivým uvažováním můžeme vylučováním toho, co pravda není, dojít k poznání /k vnitř–nímu pochopení/ toho, co pravda je. Tímto se naše vnitřní uchopení do té doby vnějšího jevu pro nás stává důkazem.

V této souvislosti je snad ještě vhodné si uvědomit, že jedna věc je tedy pravda /důkaz pravdy/, avšak druhá věc je subjektivní schopnost člověka tento důkaz přijmout, uvěřit v něj.

Ne každý totiž, kdo pravdu nalezne, je natolik poctivý, aby uvěřil tomu, k čemu dospěl logickým uvažováním. Ačkoliv se někdy může proti poznané pravdě bouřit celé lidské nitro, při poznávání pravdy je nutné odložit všechny emoce stranou.

Pochopení toho, co shledáme jako pravdu, souvisí natolik s uvěřením nale–zené pravdě – důkazu, že se dá říci, že pochopení pravdy je současně vlastně i určitým druhem víry.)

K tomu je nutno nejprve ze sebe vystoupit a potom s nimi (s před–myšlenými pravdami) vejít do života, abychom jejich použití hledali v každé oblasti života. Jsou to tedy zejména před–myšlené pravdy, které nás odpoutávají od sebe samých a vysokou měrou nás naplňují tím, co má být obsahem smyslu pro pravdu.

Takové věci cítil vždy jen ten, kdo byl skutečným hledačem pravdy. Toto mínění o pravdě spočívalo hluboko v Goethově duši, když vyslovil nád–herný, velkolepý a do daleka zářící výrok:

„Jen to je pravdou, co je plodné!“

Avšak v Goethově duši bylo i to, že člověk musí být srostlý s pravdou, má–li se s lidmi dorozumět. Ničím se lidé neodcizují a vzájemně nevzdalují tolik, jako když se odcizují usilování o pravdu a smyslu pro pravdu. I toto je Goetho–vým výrokem:

„Nesprávná nauka se nedá vy–vrátit, neboť se zakládá na přesvěd–čení, že to nesprávné je pravdivé“!

Samozřejmě, že by někdo mohl ihned namítnout, že logickými důvody lze to nesprávné vyvrátit. To však Goethe neměl na mysli; byl totiž přesvědčen, že nesprávný názor nelze vyvrátit logic–kými závěry a že v usilování o pravdu musí být pro člověka jediným vodítkem praktické a plodné používání pravdy v životě.

Jen proto, že Goethe byl ve své duši takto hluboce srostlý s pravdou, mohl vytvořit krásné drama o pravdě, jež začal roku 1807 psát ve své „Pandóře“ (**Návrat Pandóry**), která je fragmentem, produktem jeho bohaté tvorby. Necháme-li ji na sebe působit, musíme si říci, že zůstala sice fragmentem, avšak v každé řádce je tak velkolepá a mohutná, že lze o ní prohlásit: „Toto je nejryzejší a největší umění!“ Pokusme se nyní vžít do tohoto umění, nechejme na sebe působit jeho dialog a všimněme si, jak odlišně mluví osoby náruživě usilující (s povahou hybnou) (*zbrklou*) a ty, které mají povahu zdrženlivou.

„Pandóra“ nám ukazuje, jak Goethe byl schopen rozlétnout se k tomu nejvyššímu – aby však jeho vzlet posléze ochabl. Úkol byl totiž příliš velký, než aby byl dokončen. Nicméně i toto nedokončené dílo však stačí k tomu, abychom mohli vytušit, jak hluboko Goethe pronikl do problémů výchovy duše. Před jeho duší stálo všechno, co duše musí překonat, aby se dostala výš. Před jeho duší stálo to, co jsme včera poznali o hněvu, co jsme poznali o spoutaném Prométheovi, jakož i to, co jsme si dnes řekli o jiném vychovateli lidské duše – o smyslu pro pravdu. Jak jsou obě tyto věci (*hněv a smysl pro pravdu*) úzce spřízněné ve svých účincích na lidskou duši, to je také patrné z výrazu tváře, jež způsobují u lidí.

Představme si člověka, jenž vzplane hněvem a člověka, na nějž působí pravda – jehož prostupuje pravda jako vnitřní světlo. Tu vidíme, jak rozhněvaný člověk svažuje čelo. Proč to dělá? Takové čelo se svažuje proto, že v nitru působí nadbytečná síla jako jed, který musí tlumit nadbytečný egoismus, jenž chce zničit to, co je vedle něho, co zde je vedle vlastní bytosti. V zařaté pěstí rozhněvaného člověka projevuje se v sebe uzavřená, hněvivá vlastní bytost, která nechce vstupovat do zevního světa.

Srovnajme s tím fyziognomický výraz člověka, jenž najde pravdu. Kdo spatří světlo pravdy, rovněž svažuje čelo, avšak toto svažování čela je něco, čím se vlastní bytost rozšiřuje. Zde chtějí vrásky v oddané lásce uchopit celý svět, aby jej vsály do sebe. Také oči mohou zářit tomu, kdo chce naslouchat tajemstvím světa; zářící chtějí obsáhnout a obejmout to, co je mimo nás ve světě. Člověk, který je naplněn světlem pravdy, se odpoutává od sebe a jeho ruka se nezatíná v pěst, nýbrž se vstřícně vztahuje; v takové ruce je přítomno vsávání jsočina světa.

Takto se fyziognomicky projevuje celý rozdíl mezi pravdou a hněvem. Když na jedné straně vede hněv k pronikání člověka do jeho vlastní bytosti, tu na druhé straně vede úsilí o pravdu k otvírání a vrůstání člověka do zevního světa. Člověk vrůstá do zevního světa tím více, čím více vystupuje od pravd vycházejících z dodatečného myšlení k pravdám předmyšleným. Proto Goethe ve své „Pandóře“ staví proti sobě ty postavy, které mohou být reprezentanty toho, co působí v duši. Jednotlivým vlastnostem a schopnostem duše mají tyto postavy ve své souhře dávat symbolicky vstupovat do děje.

Otevřete-li „Pandóru“, uvidíte hned na začátku něco velmi pozoruhodného. Již při popisu první scény vám může být nápadné něco, co je krajně významné. U **Prométhea** je znázorněna scéna, kde se popisují nástroje, které si člověk sám zhotovuje. **Všude jsou činné lidské síly; všechno je ale v určitém smyslu hrubé, nepohodlné, avšak účelné.**

Proti tomu je uvedena scéna druhého Titána – **Epiméthea**. Její dějiště je takové, že **všechno je v určitém smyslu uděláno dokonale**. Pozorujeme zde méně toho, co člověk vytvořil sám jako tvůrce; **vše je zde souhrnem toho, co již vytvořila příroda, co vzešlo z do-
datečného myšlení**. Máme zde sesta-
veno a zformováno, systematicky uspořádáno, co obsahuje příroda. Prométheova scéna je asymetrická

a hrubá, kdežto Epimétheovu scénu, v níž jevy a formy přírody jsou symetrické a ušlechtilých tvarů, uzavírá výhled do překrásné krajiny. Proč je všechno takto uspořádáno?

Je nutné přihlédnout k oběma postavám; k před–mýšlejícímu Pro–métheovi a dodatečně myslícímu Epimétheovi. Tyto dvě v duši působící síly staví Goethe proti sobě v postavách dvou titánských bratrů.

Na jedné straně tu máme to, co v člověku stojí převážně ve znamení před–myšlení, co působí v Prométheovi; zde je člověk omezován hrubými silami, avšak je tvořivě činný. Není ještě s to vytvářet své produkty tak dokonale, jak to umí příroda, nedovede ještě formovat své produkty harmonicky, chybí mu také smysl pro vnímání velké přírodní scenérie; přesto všechno vytvořené vzniká z jeho vlastních sil a nástrojů.

Na druhé straně vidíme u dodatečně myslícího (*v myšlení zpozdilého*) Epiméthea jeho (*netvořivou*) prací symetricky uspořádáno to, čeho se mu dostalo z dávné minulosti. Protože je dodatečně myslící, vidíme u něho v pozadí též rozprostřenou krásnou krajinu, jež člověku skýtá zvláštní požitky. Potom přichází sám Epi–métheus, odhaluje nám svoji zvláštní přirozenost a vypráví nám, jak je zde kvůli tomu, aby nechal na sebe působit všechno minulé, aby dodatečně přemýšlel o tom, co se již stalo a co předstupuje před jeho zrak. Ve své řeči nám naznačuje, jakou **nespokojenost** to občas vyvolává v duši. Je pak sotva schopen pocítit nějaký rozdíl mezi dnem a nocí. Můžeme krátce říci, že v Epimétheovi je nám předváděno na nejvyšší míru vystupňované dodatečné myšlení.

Potom se před námi s pochodní v ruce objevuje Prométheus, vystupující z dosud noční temnoty. V jeho dopro–vodu vidíme kováře, kteří rukama tvoří totéž, co vytváří i člověk. On sám nám říká něco velmi pozoruhodného, čemu, pochopíme–li správně Goetha, nebu–deme moci neporozumět. Kováři jednak opěvují činnost, jež vede k něčemu tvořivému, jednak však pějí chvalozpěv i o tom, že **člověk musí přitom také leccos zničit** a jednostranně velebí oheň. Všestranně přemýšlející člověk nebude chválit jedno na úkor druhého, nýbrž učiní si přehled o celku. Avšak Prométheus hned říká:

„Muž činu libuje si v strannosti“.

Velebí právě tu skutečnost, že **kdo chce být na jedné straně činným, musí být na druhé straně utlačován**. V přírodě se to správně osvědčí tím, že to nesprávné se zničí. Avšak: „Kupředu s tím, co dovedeme“, přikazuje Pro–métheus kovářům. On je tím činným, kdo vychází z temnot s pochodní, aby ukázal, jak z hlubin jeho duše vystupuje jeho před–myšlená pravda.

Epimétheus, na rozdíl od Prométhea, nepoznává rozdíl mezi dnem a nocí a všechno ve světě pociťuje jako sen. Prométheova duše pracovala a ve své vlastní temné noci nejprve uchopovala myšlenky, které teď z ní vystupují. Ty však nejsou snem, nýbrž tím, zač duše krvácela. Tím vnáší sebe do světa a odpoutává se od sebe sama. Současně však je také v nebezpečí, že se ztratí. Samotný Prométheus se sice ještě nemusí ztráct, avšak když ve světě vznikne něco jednostranného, potom se to projeví v jeho potomstvu.

Prométheův syn **Filéros** má již sklon milovat a užívat to, co bylo stvořeno, zatímco jeho otec Prométheus je ještě cele pohroužen dovnitř tvůrčí životní síly. Ve Filérovi je síla před–myšlení vyvinuta jednostranně. Řídí se ven do života, aniž by věděl, kde by měl svoji touhu po rozkoši uspokojit. Na tohoto syna nemohlo přejít to, co má v sobě Prométheus jakožto oplodňující tvořivou sílu. Proto se také musí jevit

nepo–chopitelný i Epimétheovi, jenž mu ze svých bohatých životních zkušeností chce podat naučení pro jeho bouřlivý život.

Dále se nám velkolepě předvádí, jak působí to, co může poskytovat pouhé dodatečné myšlení. Je nám předváděn mýtus, jak Zeus, když nechává Promé–thea přikovat ke skále, připoutává k člověku „všemi dary obdařenou“ Pandóru:

*„Nejkrásnější,
všemi dary obdařená,
nesla se vstříc mně žasnoucímú
s tázavým zrakem milostným,
zda já, jak strohý bratr můj
pryč ji odkážu.
Však přespříliš mé srdce
bylo rozechvěno,
já nevěstu jsem slastnou pojal smysly zmámenými.
Potom věno přetajemné
k sobě vábilo mě,
nádoba z hlíny vznešené krásy.
Pevný ji příklop těsnil.“*

Prométheus před tímto darem bohů svého bratra varoval. Epimétheus jej přesto přijme. Protože je založen jinak než jeho bratr, otevírá skříňku, z níž vypadávají všechny lidské strasti; pouze jedno zůstává uvnitř – naděje.

Čím je Pandóra? Jaké jsou naše pocity vůči této „všemi dary obdařené“? **Vpravdě se v ní skrývá mystérium lidské duše.** Co člověku dodatečně myslícímu o světě zůstalo, to je mrtvým produktem, abstraktním zrcadlovým obrazem Héfaistem ukovaných me–chanických myšlenek. Mrtvou je tato moudrost vedle všestranně tvořící moudrosti, jež dává ze sebe vzniknout světu.

Co může tento abstraktní zrcadlový obraz dát člověku? Viděli jsme, jak tato pravda může být neplodnou, jak činí lidskou duši pustou. Chápeme, že z Pandóřiny skříňky vypadávají všechny lidské bědy, všechno, co působí na duši tak, že pustne.

V Pandóře je třeba spatřovat pravdu vzniklou jen dodatečným myšlením, jež není schopna tvoření.

Reprezentuje nám pouhý mecha–nický myšlenkový obraz, myšlenkový mechanismus vytvářející pravdu vzniklou dodatečným myšlením uprostřed živoucí světové tvořivosti. Dodatečně myslícímu zůstává pouze jediné.

Zatímco předem myslící spojuje své „já“ s budoucností, odpoutává se od sebe a vžívá se tak do budoucnosti, zůstává dodatečně myslícímu vzhledem k budoucnosti pouze jedno jediné – naděje, že věci se uskuteční. Ježto se sám nezúčastňuje jako předem myslící působení do budoucnosti, zbývá mu jen naděje. Goethe chápe mýtus v celé hloubce, když ve svém dramatu dává z manželství Epiméthea s Pandórou vzejít dvěma dětem. Jedním dítětem je **naděje Elpóra**, druhým je **pečující Epiméleia** – ta, jež uchovává a střeží to, co zde je.

Skutečně, **člověk má ve své duši dvě děti – mrtvé, abstraktní, mechanické pravdy, které jsou neplodné a nepů–sobí do budoucna, protože jsou pouze dodatečně myšlenými pravdami, které dovedou tedy myslet jen o tom, co zde je a nedovedou být tvořivě činné.**

Tito (*dodatečně myslící*) lidé mohou jen doufat, že se jednou stane to, co je pravdivé. Tuto skutečnost představuje Goethe přímo velkolepě realistickým způsobem ve své Elpóře tak, že Elpóra dává člověku, jenž se táže zda se to či ono stane, vždy tutěž odpověď: „Ano, ano“. Kdyby vystoupil nějaký pro–métheovský

člověk a mluvil by o bu–doucnosti, řekl by: „V nic nedoufám, avšak chci vlastními silami utvářet budoucnost“.

Je–li však člověk pouze dodatečně myslícím, tu zaměřuje své myšlenky jen na to, co se stalo, a pokud jde o bu–doucnost, oddává se naději. Neboť na otázku: „Stane se to či ono?“, Elpóra stále odpovídá: „Ano, ano!“ Takto ji slyšíme stále odpovídat. Tím je jedna z dcer dodatečně myslící duševní bytosti znamenitě charakterizována; je tím znázorněna její **neplodnost**.

Druhá dcera této duševní síly má za úkol pečovat o to, co zde již je. Souměrně pořádá všechno stvořené, přičemž nic, co vzniká z vlastních sil, nedovede připojit k tomu, co zde je k dispozici ze živoucí tvůrčí moudrosti. Epiméleia dává vznikat této neživé pravdě pocházející z doda–tečného myšlení, pomocí které má být prostě chráněno (*střeženo*) před zničením to, co zde již je. Jelikož všechno to, co se dále nevyvíjí, nutně musí jít vstříc záhubě, tu vidíme, jak se tato pečující starost neustále zvětšuje a jak vlivem prvku jednostranného dodatečného myšlení vstupuje do světa nikoliv to, co je plodné, nýbrž to, co je **ničivé**.

Goethe to podivuhodně charak–terizuje, když Filérovi dává zamilovat se do Epimélei. Vidíme, jak rozpálen žárlivostí pronáleduje Epiméleu, která najde před ním ochranu u bratrů Titánů. Současně vidíme, jak v důsledku toho dochází ke sporu a různici.

Epiméleia tudíž před nás předstupuje se zprávou, že právě to, co miluje, jí ukládá o život. Každé další Goethovo slovo prozrazuje, jak hluboko nahlédal do duševních tajemství před–myšlení a dodatečného myšlení. Vidíme, jak Goethe obdivuhodným způsobem kontrastoval před–myšlení kovářů s dodatečným myšlením pastýřů, které zůstává v přírodě. Tito přijímají to, co jim příroda sama poskytuje, co zde už je. Avšak kováři přírodu přetvářejí. Proto říká Prométheus o pastýřích:

„Odejděte v pokoji!

Však pokoje přec nenajdete ...“

Neboť pouze do neplodnosti pří–rody vede všechno to, co usiluje pouze o uchování stávajícího!

Takto před nás Goethe (v obrazech Prométhea a Epiméthea, jakož i v po–stavách, které jsou k nim poutány) staví pravdu pocházející z před–myšlení a pravdu pocházející z dodatečného myšlení. Oba jsou reprezentanty oněch duševních sil, které mohou vyplýnout z příliš silného, jednostranného sklonu k jednomu či druhému druhu lidského usilování o pravdu. Když to, co působí jednostranně v lidské duši spěje do neštěstí (když jsme mohli vidět, jaké vzniká neštěstí, je–li člověk buď pouhým předem, nebo dodatečně myslícím jedincem), tu nakonec vidíme názorně vystupovat to, **co jedině může přinést spásné vykoupení – tím je spolupů–sobení obou titánských bratrů.**

Drama pokračuje dále tak, že v sídle Epiméthea vznikne požár. Prométheus, jenž je vždy připraven postavené strhnout, když už nemůže sloužit svému účelu, radí svému bratrovi, aby přispěchal a snažil se zabránit zkáze, tím, čím je. Avšak **v Epimétheovi odumřel všechen smysl pro ničení.** Myslí na postavu Pandóry a je zcela ponořen do přemýšlení.

Zajímavý je také rozhovor mezi Prométheem a Epimétheem o samotné Pandóře. Epimétheus básní o Pandóře:

Prométheus:

*„Zjev velký z pradávného temna přichází mi vstříc;
takový ni Héfaištovi
po druhé se nezdaří!“*

Epimétheus:

*„I z tvých úst slyším báj,
že tak k nám přišla v svět?
Vždyť z mocného a prastarého rodu bohů pochází;
toť Úranovna, Héře rovná,
sestra Diova.“*

Prométheus:

*„Však prozíravě vyzdobil ji Héfaištos;
on rukou moudrou na hlavu jí uvil
křížem krážem zlatou síť,
spleť umně tkaných
nejjemnějších drátků zlatých.“*

Zde vidíme, jak se ono mechanicky vytvořené, pouze abstraktně napodobované (dodatečným myšlením), objevuje v každé větě Prométheově.

Pak na scénu přichází **Éós**, ranní červánky (*Jitřenka*). Kráčí před sluncem a ohlašuje světlo, avšak toto světlo má již v sobě. Není pouze tím, co tvoří z hluboké temnoty noci, nýbrž je přechodem k něčemu, co překonalo noc. Prométheus se objevuje s pochodní, protože vystupuje z noční temnoty. Jeho umělým světlem má být naznačeno, jak tvoří z noci. Epimétheus sice dovede obdivovat zářící světlo slunce, ale všechno vnímá pouze jako **sen**. Je pouze dodatečně myslící duší. Jakoby toto uniklo pozornosti Prométheovy „pouze z noci tvořící duše“, tak působí to, co on sám promlouvá ve světle dne. Říká totiž, že jeho lidé jsou povoláni k tomu, slunce a světlo nejen vidět, nýbrž aby také sami osvětlovali.

Nyní vystoupí Éós, ranní zora, „Aurora“. Vybízí člověka, aby všude konal to správné a byl činný. Filéros se má spojit se silami, které mu umožní zachránit se, když už hledal smrt. Ke kovářům, kteří vykonávají omezenou práci před-mýšlení a k pastýřům, kteří dodatečně přemýšlí o tom, co už zde je, přistupují rybáři, kteří pečují o živel vody. A nyní vidíme, jak Éós radí:

*„Nachy mládí, denní rozpuk,
dnes krásnější, než vídali jste,
přináším vám z nezbádaných
hlubin Ókeana.
Sen již z víček hbitě střeste,
kdo skalistý ten záliv
kolem moře obýváte!
Bystře z lože, vy rybáři vážní!
Čeřenů se ruce chopte!
Sítě rychle rozvíjejte,
známý záliv obtočte již;
krásný úlovek že kyne,
povzbuzujíc volám vám!
Plavte, plavci!
Na lov, lovci!
Potápějte se, potápěči!“*

*Střeďte, střezi na skálisku!
Nechť hemží se běh jak ty vody,
hemží hbitou činností!"*

Nyní se nám obdivuhodně ukáže Prométheův syn, jak se zachraňuje ve vlnách tím, že spojuje svou sílu se silami vln. Tak se k záchraně Filérově spojuje tvůrčí síla v něm, s tím, co vyvěrá jako tvořivá síla v přírodě. Činný, tvůrčí element jeho přirozenosti se účinně spojuje s tvořivým, rašícím elementem přírody. Takto se prvek Prométheův smiřuje s prvkem Epimétheovým.

Tímto nám Goethe předvádí nadějně řešení, jak se tomu, co je z přírody získáváno za pomoci dodatečného myšlení, dostává tvůrčí napětí prvkem předmyšlení, které obdrží svoji správnou sílu pravdivým přijetím toho, co poskytují bohové.

(Éós:)

*„... Pamatuj:
Co přáti si – vy dole cítíte,
co třeba dát – ví nebešťané nahoře.
Velce počínáte si, vy, Titánové;
však k věčně dobrému vést
a věčné kráse
jest bohů dílo;
jim přejte vládu!"*

Prométheus a Epimétheus se musí sjednotit v lidské duši; potom vzejde to, co poslouží spásnému prospěchu obou, tedy i lidstva. V celém dramatu mělo být ukázáno, jak všestranné uchopení pravdy musí vést k uspokojení nikoliv jednotlivce, nýbrž celého lidského pokolení.

Goethe chtěl lidem právě ukázat, čím je pravá podstata pravdy a vyjádřit to, že pravda není pro jednotlivou lidskou bytost; chtěl ukázat, jak má sjednocovat a uspokojovat celé lidské pokolení, a jak mezi lidmi přichází láska a mír prostřednictvím pravdy. Potom se také promění naděje v naši duši, jež zpočátku dovede na všechno přitakávat pouze svoje stereotypní „ano“, avšak nic nedovede uskutečnit.

Báseň měla tudíž končit tím, že přichází proměněná Elpóra, **Elpóra Thraseia**, pravící, že není již věštkyň, nýbrž že vstoupila do lidské duše, aby člověk měl nejen naději do budoucna, nýbrž aby měl i **sílu** na ní spolupracovat a uskutečňovat tak to, co je sám v sobě schopen vytvořit svojí tvůrčí silou! Věřit v to, co pravda může učinit z duše, to je teprve plná, celá pravda, která smíří Prométhea s Epimétheem.

V těchto načrtnutých náznacích mohlo být přirozeně podáno jen málo z toho, co všechno lze z této básně načerpat. Hlubokou moudrost, kterou tento fragment uvolnil z Goethovy duše, najde teprve ten, jenž k básni přistoupí na základě duchovněného způsobu myšlení. Potom k němu může proudit vykupující síla s oživujícím účinkem, sytící se z této moudrosti .

Avšak je nutné zmínit se ještě o něčem, co nás také může mnohému naučit. Goethe ve své „Pandóře“ uvádí pozoruhodně krásný výrok. Říká, že dolů proudící božská moudrost světa musí spolupůsobit společně s tím, co můžeme sami získat pomocí své prométheovské síly, pomocí svého předmyšlení.

To pak, co k nám samým promlouvá, co je moudrostí, jež nám proudí z celého kosmu vstříc, nazývá Slovem.

Avšak to, co žije v duši, co se musí spojit s tímto Slovem a s Epimétheovým dodatečným myšlením, to nazývá „Prométheův čin“.

Tak vidíme, že **spojením Slova neboli Loga s činem vzchází onen ideál**, jež nám chtěl Goethe podat ve své „Pandóře“ jako výsledek svých bohatých životních zkušeností.

Prométheus na konci básně vysloví pozoruhodný výrok:

*„Pravého muže,
slavností je čin!“*

Je to ta pravda, která je nepřístupná dodatečně myslícímu prvku duše.

Necháme-li na sebe působit celou báseň, tu si můžeme učinit představu jednak o velké, heroické touze po vývoji takových lidí – jako byl Goethe, jednak o velké skromnosti, která se nedomnívá, že musí ustrnout na určitém dosaženém stupni, že by snad již nemusela pokračovat dále.

Goethe byl učedníkem života po celý svůj život, a tudíž se vždy znovu a znovu přiznával k tomu, že stane-li se člověk o nějakou zkušenost bohatší, je nutné překonat to, co předtím považoval za správné. Goethe, už jako mladý muž, když při svých prvních pracích na Faustovi překládá několik míst z Bible, shledává, že věta: „Na počátku bylo Slovo,“ musí znít jinak. Chtěl ji přeložit takto: „Na počátku byl čin!“

Tak smýšlel mladý Goethe, jenž tehdy napsal také fragment o Prométheovi. Zde vidíme pouze činného prométheovského člověka, mladého Goetha, jenž se domníval, že pouhý rozvoj sil bez oplodňování světovou moudrostí by mohl postupovat kupředu.

Zralý Goethe se všemi svými životními zkušenostmi uznal, že by bylo nesprávné Slovo podceňovat; že Slovo se musí spojovat s činem. Goethe přepsal svého Fausta v téže době, kdy psal svoji „Pandóru“. Takto musíme chápat dozrání Goethova vývoje; to však můžeme jen tehdy, když pochopíme, čím je pravda ve všech svých formách.

Pro člověka je dobré, když se dopracuje k názoru, že **pravdu lze chápat jen pozvolna**. Je-li člověk všestranným, poctivým a pravým hledačem pravdy, je velmi dobré, řekne-li si (když našel tu či onu pravdu a cítí se být nyní povolán svoji nalezenou pravdu přesvědčivě mocným způsobem uvádět do života):

„Není důvodů kolem této jedinou nalezené pravdy dělat velký povyk“.

Není důvodu zůstat stát u jednou poznané věci, nýbrž smyslem tohoto poznání (k jakému jsme dospěli svou dnešní a včerejší úvahou) je, že člověk, přestože musí stát na půdě poznané pravdy a musí ji hájit, je nucen občas se stáhnout do své vlastní bytosti, jak to činil Goethe! Když se člověk takto do sebe stahuje, dostává k projevu všech sil (jež v něm klíčí na základě vědomí dosažené pravdy) navíc i to, co mu dává správnou míru a přivede ho zpět na stanovisko, které vlastně má zaujímat.

Se stupňovaným vědomím pravdy bychom se vždy měli znovu vracet k sobě samým a říkat si s Goethem: „Mnohé z toho, co jsme kdysi vyzkoumali jako pravdu, je nyní pouze snem, pouhou snivou vzpomínkou. A to, co si myslíme dnes, je něčím, co při hlubším zkoumání vůbec neobstojí“.

Takto si Goethe stále znovu opakoval následující slova, která vyslovil o svém vlastním poctivém hledání pravdy, jež by si měl říkat každý člověk ve svých tichých chvílích:

*„Já ubožák jsem pouhý jen;
nepravdivé jsou mé sny
a myšlenky tak nicotny!“*

Jestliže toto dokážeme procítit, budeme se schopni vypořádat se svým vysokým ideálem pravdy.

Místo doslovu

„ ... jednotlivé Goethovy výroky ... se zdají mnohdy jednostranné, často dokonce i zjevně protichůdné ...

Všecka tato tvrzení a kontradikce jsou vesměs jednotlivými stránkami pravdivosti a společně vyznačují její povahu a vedou blíž k pravdě samé, a proto jsem se v těchto i podobných případech bedlivě chránil potlačovat při tomto vydání takové zdánlivé protimluvy ...

Spoléhám tu na soudnost a rozhled vzdělaného čtenáře, který se nedá zmást nějakou jednotlivostí, nýbrž podrží na zřeteli celek a všecko jak náleží srovná a sjednotí ...“

Výmar, 31. října 1835

*Johann Peter Eckermann
(Rozhovory s Goethem)*

Poznámka vydavatele

Přednáška „Poslání pravdy“ je třetí z cyklu devíti přednášek nazvaného „Proměny duševního života – Cesty duševních zážitků“ (GA 58), konaného v Domě architektů v Berlíně dne 22.10. 1909 (podle autorem neprohlédnutého zápisu vydala Marie Steinerová).

Většinu přednášek Dr. Rudolfa Steinera (*27. 2. 1861 v chorvatském Kraljevcu, †30. 3. 1925 ve švýcarském Dornachu) zachycovali stenotypisté. Přepisy těchto stenografických textů RS většinou neprocházel a tudíž ani neopravil případné chyby. V těch několika publikacích, které vydal RS sám, textové chyby nejsou. Avšak to platí pouze pro německý originál.

Dílo RS v češtině tak může obsahovat čtvero druhů chyb:

- 1) chyby vzniklé při zápisu steno–typistů,
- 2) chyby vzniklé při přepisu steno–gramů do němčiny,
- 3) chyby vzniklé při překladu textů z němčiny do češtiny,
- 4) chyby vzniklé při rekonstrukci nepřilíš srozumitelných českých textů (při překladu z „češtiny“ do češtiny).

Neúmyslné omyly stenotypistů či překladatelů však snad omlouvá to, že Steinerovo dílo je velmi náročné jak na logické chápání pojmů, tak na vytváření si

konkrétních představ o nich. Může se tedy stát nejen to, že přeložený text má smysl pozměněný částečně, ale i to, že smysl překladu může být naprosto opačný.

Míře naší schopnosti chápat správně pojmy a mít jejich jasnou představu, odpovídá míra správnosti tohoto pře–kladu.

Nakolik se nám to podařilo, necht' laskavě posoudí čtenář sám. Jakékoli připomínky k textu uvítáme.

K technické úpravě díla:

1) Poznámky vydavatele v textu jsou psány kurzívou.

2) Ve stenotypicky zachycených přednáškách RS mají mnohé věty charakter řeči mluvené; to se týká jak délky jednotlivých vět, tak i hovorových obrátů. Proto jsme za účelem zvýšení srozumitelnosti umístili některé vložené věty do závorek (snad v místě, kde řečník intonuje hlasem pro zvýraznění vložené myšlenky). Podobně – s úmyslem zvýšit přehlednost místy jednolitého textu či akcentovat některé myšlenky – jsme užili tučné písmo nebo uvozovky.

Doufáme, že se nám snad výše uve–denými zásahy nepodařilo změnit smysl toho, co chtěl RS říci.

Ediční plán olomouckého nakladatelství
M A R K V A R T

Malá řada (formát A6, jednotlivé přednášky)

1. R. Steiner: **Poslání pravdy**
2. R. Steiner: **Exaktní poznání duchovních světů**
3. R. Steiner: **Podstata Kristova podnětu**

Velká řada (A5, kompletní soubory přednášek)

1. R. Steiner: **Teosofie rosekruciánů**
2. R. Steiner: **K základům vychovatelského umění**
3. R. Steiner: **Člověk a vesmírné slovo**
4. Josef Dobrovský: **Mluvnice jazyka českého**

M A R K V A R T
Kosmonautů 22
Olomouc, 772 00
tel. (068) 524 31 19, 288 85

(Po vylití velikých vod v rovině moravské
okolo Olomouce L.P. 9.7.1997
jsou telefony dočasně mimo provoz!)

UPOZORNĚNÍ ČTENÁŘŮM

V Olomouci vychází **časopis věnovaný kultuře myšlení, zdravému rozumu a hledání pravdy**. Na jeho stránkách naleznete články zabývající se mj.:

- * hledáním cesty individuálního a sociálního vývoje ke svobodě
- * odhalováním pravdy o Rukopisu Zeleno–horském
- * řešením hlavolamů, sofismat, aporií Zénóna z Eleje a hledáním východisek z tauto–logií typu: Co bylo dříve – vejce nebo slepice?
- * otázkami typu:
  - je pravda poznatelná i logickou cestou?
  - jak je tomu se stvořením vesmíru?
  - odkud toto vše povstalo a kam se ubírá?

– proč Sokrates řekl: Vím, že „nic“ nevím?

* a mnohá další překvapení Vás čekají na 120 stranách tohoto „dobře utajeného“ a širší veřejnosti málo známého časopisu.

Zájemci mohou kontaktovat
nakladatelství MARKVART

Dr. Rudolf Steiner

POSLÁNÍ PRAVDY

S použitím překladu Ferdinanda Hudečka
vydalo nakladatelství
M A R K V A R T
jako svoji první publikaci.
Olomouc 1997

Duchovní věda nás učí tomu, abychom se slovy a myšlenkami zacházeli jako s věcmi v prostoru. Slova jsou živoucí síly a myšlenky nejsou jen pouhou hrou v stínových obrazech, ale oslovují nás jimi skryté bytosti. Pojmy duševního a duchovního světa (např. „duše“, „duch“, „anděl“, „Satan“, „Lucifer“, atd.) mají naprosto konkrétní představy. Neviditelné se stane viditelným pouze naším úsilím o logické pochopení těchto slov.

Dr. Rudolf Steiner – O poznávání vyšších světů

Chybný text odhalíme buď tím, že k příslušným nesprávným pojmům, nejsme schopni přiřadit pravdivé představy, nebo tím, že nelze na nepravdivé představy aplikovat správné pojmy.

Zde nám může pomoci jen důslednost při myšlenkovém bádání.

---

záloha:

(Je-li „vše“ opakem „ničeho“ nevyplývá pak z jeho výroku, že „nic“ se sice nemůže vědět, protože takové vědění je vědění o „ničem“, tedy vědění „ničeho“, ale lze logicky pochopit, že „nic“ existuje? Hlásá Sokrates pak tímto výrokem opravdu to, že je „hloupý neználek“, hlásá, že nedošel k „ničemu“? Nehlásá spíše, že k tomu „nic“ došel? Co když Sokrates mohl stejně tak říci: Víím „vše“?)

*Míra správnosti pochopení textu odvisí od míry pochopení **pojmu** a správnosti **představ** o těchto pojmech.*

Pravdy z „přemýšlení“: (Epimétheus)

- z pozorování zevního světa
- mrtvý záznam jevu (siločáry)
- spějí k abstrakci
- způsobují degeneraci člověka
- POZNÁVÁNÍ
- badatel

Duchovědné pravdy: (prométheus)

- týkají se vnitřních jevů (toho, co je skryto za vnějšími projevy přírody)
- duchovědným myšlením lze vymyslet něco, co ještě v přírodě neexistuje
- jsou tvořivé, plodné
- lze (je nutno) je ověřit v praxi
- poznanou pravdou je nutno oživit (oplodnit tvořivou silou) sebe (přenést ze zevního světa do sebe)
- jsou některé idee, které neexistují od počátku (– a co na to Platón?!?)
- TVOŘENÍ
- vynálezce

Je nutno spojit oba druhy myšlení, aby myšlení bylo úplné (aby bylo možno poznat celou pravdu)!